

It is proved that technology of forming senior pupils' gender culture by means of Ukrainian literature provides education of a personality, who does not accept gender violence, shows respect, understanding, sincerity, faithfulness, humanity, equal rights in relationships with a person of the opposite sex, who is able to realize himself in all spheres of life, has a sense of duty to the state on its way to democracy and sovereignty.

Key words: gender education, gender violence, Ukrainian literature, senior pupils.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Нікітіна А. В.

УДК 372. 882:821.161.2

В. Й. Гриневич, С. В. Грабко

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ ІСТОРИЧНИХ ПОВІСТЕЙ Ю. МУШКЕТИКА

Сучасний стан історичного розвитку України характеризується істотними змінами у житті народу, оновленням усіх сфер діяльності людини, переоцінкою й утвердженням у свідомості людей нових світоглядних та морально-етичних орієнтацій. Найважливішим питаннями сучасності є всебічне зростання інтелектуального рівня молоді, патріотичне виховання та формування національно свідомого громадянина України. Національне відродження України, зміни в суспільному житті визначають необхідність гуманізації суспільства, освіти та всього навчально-виховного процесу як найважливіших для формування особистості, що передбачає глибоке засвоєння норм моралі, які виробило людство впродовж багатотисячолітньої історії.

На наш погляд, для вирішення цих питань потрібна відповідна підготовка вчителя. З поглибленням професійної підготовки педагогічних кадрів у сучасних умовах розвитку нашого суспільства, модернізацією всієї системи освіти України, визначеною «Національною доктриною розвитку освіти», пов'язана робота, спрямована на вдосконалення навчального процесу, пошук методів навчання, орієнтованих на формування творчої особистості майбутнього вчителя, його умінь та навичок самостійно здобувати знання для особистого професійного, інтелектуального й культурного зростання, на оволодіння творчістю відповідної фахової діяльності в умовах упровадження інноваційних освітніх технологій.

Одне з провідних місць у системі професійної підготовки вчителя української мови і літератури займають художні полотна українських письменників історичної тематики, у яких закладено значні наукові та

виховні можливості. Практика показує, що більшість учителів української літератури недостатньо володіє методикою вивчення змісту й аналізу історичного твору. Це виявляється у неповному врахуванні загальних педагогічних принципів і методів, специфічних підходів до аналізу історичних прозових творів та їх образів. Зокрема, вчителі-словесники не завжди розуміють своєрідність роботи над морально-етичними аспектами історичного образу-персонажа, недостатньо обізнані з результатами наявних, нехай і нечисленних, наукових досліджень з відповідної проблематики, історичною епохою, в умовах якої жив і діяв літературний персонаж, творчою лабораторією письменника.

Українська література завжди була одним із джерел національного самоусвідомлення, сповідувала загальнолюдські й національні цінності, розкривала риси характеру українців, відображала їхні звичаї й традиції, а також боротьбу з ворогами за збереження своєї ідентичності. Проте, на жаль, до недавніх часів цей могутній потенціал у вихованні молоді недостатньо використовувався. Більше того, тривалий час система тоталітаризму фальсифікувала вітчизняну історію та загальнолюдську значимість багатьох творів української літератури.

З цього приводу відомий український письменник Ю. І. Мушкетик писав: «... в підручниках ми читали і приймали за істину, що у нас усе найкраще, ... що усе добро у нас завдяки Росії. Через усе це згодом треба було пересягати. А що ми могли знати про наше коріння, нашу історію? Неподалік од нашого села станція Крути. Я закінчив університет і не знав, що з цією станцією пов'язане. Або такий приклад. Біля нашого села є болото Лисянське. Там ми ловили карасиків, линів. І лише в університеті я дізнався, що там жив знаменитий мореплавець Юрій Лисянський, один із організаторів і керівників першої російської кругосвітньої подорожі на початку минулого століття. А в «Большой советской энциклопедии» записано, що він «великий русский флотоводец». Коли я приїхав до Києва, розмовляв, звісно, українською мовою, а мене могли поправити – «не говорите на зтом языке, зто некультурно и грубо». Перший випадок, коли я почав щось розуміти, трапився на другому курсі. Саме тоді проробляли викладачів за вірш В.Сосюри «Любіть Україну»: той дисертацію написав про Сосюру, як Ю. Бурляй, той схвально про неї відгукнувся тощо. Виганяли з університету, забирали учені звання, виносили догани. Сосюрі інкримінували те, що твір написано з націоналістичних позицій, що він оспівує тільки стару Україну... Я прочитав вірш «Любіть Україну» і нічого там такого не помітив. І збагнув, поета б'ють саме за те, що він закликає просто любити Україну. Отак починалося наше прозрівання» [3, с. 91].

Різні проблеми української історичної прози у свій час досліджувалися у працях С. Андрусів, З. Голубевої, А. Гуляка, М. Ільницького, М. Сиротюка, В. Чумака, Л. Александрова, І. Варфоломєєва, В. Оскоцького, Л. Ромащенко та інших.

В українській літературі ХХ століття значне місце займає історична проза Ю. І. Мушкетика. Вона цікава не лише в плані інтерпретації

фактичної історії, а й у плані реалізації узагальнених моделей людської поведінки, роздумів про людську душу, про природу духу, осмислення вічної дилеми добра і зла, що ведуть повсякчасну боротьбу за право володіти душею.

Творчий доробок Ю. Мушкетика багатий і різноплановий. Вивченню різних аспектів життєвого і творчого шляху письменника приділяло увагу багато літературознавців, зокрема Л. Федоровська, Н. Чеченко, А. Шевченко, Л. Новиченко, В. П'янов, О. Романовський, А. Шпиталь, М. Кодак, Т. Старченко, М. Слабошпицький, І. Кравченко, Н. Горбач та інші.

Історичні твори письменника – ід нових редакцій повісті «Семен Палій» та роману «Гайдамаки» до романів «Яса», «Гетьманський скарб», «Погоня», «На брата брат», «Прийдімо, поклонімося» й до одного з останніх – глибоко історично-сучасного роману «Плацдарм» також відкривають читачеві морально-етичні аспекти людської душі.

Людська душа як найбільш потаємний і визначальний вимір сенсу буття, критерій оцінки діянь і помислів людини завжди були в центрі творчих зусиль Ю. Мушкетика на складному життєвому шляху – пізнати себе і світ. Із цього приводу письменник колись висловився так: «Рух душі героя – то найбільша динаміка з усіх відомих письменникові динамік, особливо героя крупного, масштабного» [6, с. 47]. Тут мається на увазі історичну постать, яка відіграла значну роль у житті того чи іншого народу чи відповідної епохи. Саме дослідження цих аспектів у творчій інтерпретації Ю. Мушкетика, зокрема його повістях «Смерть Сократа», «Суд над Сенекою», «Жовтий цвіт кульбаби» зумовили актуальність нашого дослідження.

Таким чином, актуальність статті зумовлена потребою осмислення значення історичної прози Ю. Мушкетика відповідно до сучасних літературознавчих вимог, пошуків нових підходів до її вивчення та підпорядкована об'єктивній потребі нового прочитання історичних повістей письменника і дослідження поставлених у них морально-етичних проблем. Також актуальність дослідження визначається тим, що в фаховій методичній літературі немає ґрунтовно розробленої системи вивчення творчої спадщини письменника в загальноосвітній школі.

Повісті Ю. Мушкетика «Суд над Сенекою», «Смерть Сократа», «Жовтий цвіт кульбаби» посідають особливе місце у творчості письменника. Вони оригінальні не лише за формою (особливо «Суд над Сенекою»), а й за порушенням складних морально-етичних проблем, передусім проблеми морального компромісу із власною совістю, а отже, компромісу важливої суспільно-духовної ваги. Зазначимо, що дві з них писалися в епоху так званого «брежнєвського застою», коли вільна думка і власний погляд були неможливими, якщо вони йшли не в руслі комуністичної ідеології. Чи не використав тут автор прийом перенесення (розкриття) гострих суспільно-моральних проблем тієї епохи у далеке минуле, щоб мати хоч якусь можливість про них заявити? Потрібно звернути увагу читача на те, що події у повістях «Суд над Сенекою» (1971 р.) і «Смерть Сократа» (1978 р.) відбуваються, так би

мовити, «в інших державах» в епоху античності, а повість «Жовтий цвіт кульбаби» (1984 р.) розкриває події епохи царської Росії XIX століття.

Зрозуміло, що кожна із названих повістей має особливі аспекти, власні відтінки складних морально-психологічних колізій, зумовлених конкретно-історичною ситуацією та епохою. Повісті «Суд над Сенекою», «Смерть Сократа» дослідники, зокрема Н. Горбач, відносять до групи історико-художніх творів, а «Жовтий цвіт кульбаби» – до художньо-історичних творів. Однак, ми б віднесли до умовно історичних. На наш погляд, аналізовані твори мають багато спільних рис. Реальні історичні постаті – Сократ і Феоген, Сенека і Нерон, Гоголь і Нестор Кукольник – «служать» для письменника лише фоном, що дозволяє йому більш повно розкрити суспільно-соціальну і побутову правду зображуваної історичної доби, «виражають» у творах необхідну для письменника ідейно-смыслову роль.

Головні персонажі повістей, за авторським задумом, ставлять читача перед низкою ідейних і моральних проблем, які він змушений розв'язувати під ідейно-естетичним впливом твору. І Сократ, і Сенека, і Кукольник, і Гоголь поставлені письменником перед проблемою вибору в собі, а отже – згідно із власною совістю, спонукають до вибору істини читача, для якого моральний вибір відомих людей має важливе значення, оскільки від нього часто залежить розвиток історії, культури зокрема, і суспільства в цілому.

З великою художньою майстерністю про Сократа написав Платон, відкривши людству прекрасний взірець чесного, мислячого філософа і громадянина. Образ знаменитого філософа вдало змалював і Ю. Мушкетик у повісті «Смерть Сократа», що композиційно вибудована як три «стрічі» військового стратега Феогена з Сократом під однаковою назвою «Сократ ще живий».

Феоген обраний волею народу оберігати закони й дбати про міць афінської держави. Стратег переконаний, що загибель держави спричинена військовою слабкістю і втратою войовничого духу, а тому вважає, що перш ніж володіти духом, варто навчитися володіти мечем.

На думку Сократа, причини занепаду – поспання законів демократії. Філософ «... вказав пальцем на зріз, у котрому зяпали ротами тунці та червонобородки, зивалися велетенські морські вугри й плескав хвостом витрішкуватий скат... – Оце й є афінська демократія... – Тут усі рівні. Всім не стає чим дихати» [5, с. 152]. Сократ стверджує, що болячки душі страшніші за болячки тіла. Отже, перш ніж взяти в руки меч, треба подумати, чи треба його брати взагалі.

Феоген звинувачує Сократа. Але в чому? Письменник волею свого художнього мислення створює проблемну ситуацію, розв'язати яку дає можливість читачеві. Під час суду Сократ виголошує своє кредо: «...Я не боюся смерті, афіняни. Я не тікав од неї в бою і не втечу зараз. І коли б ви сказали: «Ми відпустимо тебе, тільки йди й мовчи», — я б не послухався вас... Кожному треба знайти свою істину. Не бути рабом чужих істин. Мабуть, це шкідлива наука, за неї ви й звинуватили мене. Але так повелівали людям боги: шукати, щоб навчитись володіти собою,

державою, світом. Ставати кращими. Тоді держава ростиме з нами. А хто ж винуватий у тому, що вона дрібніє? Всі ми. А найбільше ті, кого ви мало не прирівняли до богів» [5, с. 165–166]. На наш погляд, ця думка є надзвичайно актуальною для сучасної України.

Не спокушається Сократ і на пропозицію Феогена втечі з метою порятунку, адже фактом втечі він би відкрікся від своїх поглядів. Пророчо звучать останні слова Сократа: *«...Я зайшов сюди безвинний, а вийшов би винуватий. Але не тільки тому лишаюся тут. Ти знаєш, Феогене, чому. Знаєш один на все місто. Завтра я вип'ю цикуту. Це не важка смерть. Ти прагнув більшої. Ти теж убивця, Феогене»* [5, с. 168].

Сократ випив трунок і Феоген начебто переміг. Ю. Мушкетик майстерно показав протистояння цих двох особистостей через оцінку їхніх діянь часом. Драма полягає в тому, що час розкриває обман Феогена – і він кане в забуття, а Сократ назавжди здобуває безсмертя – *«Сократ ще живий»* [2, с. 60].

Повість «Суд над Сенекою» схожа на попередній твір і є ніби його тематичним продовженням. Провідна тема твору – пошуки істини в різні часи, це знову роздуми про людську душу, про природу духу, який у розумінні філософа Сенеки знаходиться в глибинах людського ества і спостерігає за всіма добрими і лихими вчинками людини.

Стосунки римського імператора Нерона і його вчителя-філософа Сенеки визначають сюжетну канву твору. Сенека багато чому навчив Нерона. За свідченням сучасників, той писав непогані вірші, розумівся на музиці, мав витончений артистичний хист. Сенека сподівався, що йому вдасться перебороти в імператорові спокуси тіла, які запаскуджують душу. Проте того не сталося. Філософ також сподівався, що йому вдасться прищепити своєму вихованцеві гуманний спосіб управління, але й тут помилився. А далі він прагнув утримати правителя від пролиття крові.

Як зазначає М. Жулинський, в «Анналах» Таціта знаводиться лист Сенеки до імператора Нерона, у якому філософ, вражений жорстокістю тирана, сам себе запитує: *«Де ж мій дух, що вдовольнявся малим?» і просить Нерона: «Накаже своїм прокураторам забрати мої статки...Я не впаду в бідність, але, віддавши те, що давить мене своїм блиском, я віддам час своїй душі»* [1, с. 180].

Композиційно твір розпочинається з історичної оповіді про причини й саму смерть Сенеки. Гавій Сільван, трибун преторіанської когорти, не зміг особисто виконати смертельний присуд Нерона Сенеці за участь у змові. Він не згоден із таким присудом і посилає для його виконання центуріона Цепіона Гранію. Вражає розповідь останнього про саму смерть філософа та його родини. Трибун ненадовго пережив Сенеку. Через кілька днів була розкрита його участь у змові, й хоч Нерон помилював трибуна, Сільван вразив себе мечем у серце. Він вважав, що не має права жити після того, як погас один із найвеличніших світильників розуму. Гавій Сільван знав, що Сенека загинув безневинно; можливо, ціною власного життя він міг би врятувати філософа, але не

зробив того. І тому так покарав себе. А засіяні Сенекою зерна буйно зійшли по всій землі, хліб його мудрості люди споживають і нині. Філософ спокійно залишив світ ще й тому, що знав: він віддав людям усе, що мав, і взяв від них те, що було потрібно, аби досягти в такий спосіб повної гармонії. *«Будемо жити, – казав він, – так, щоб наше життя, як дорогоцінна річ, посідало небагато місця, але коштувало дорого. Будемо міряти його вчинками, а не часом»* [2, с. 66]. Він прожив так. А час виміряв його життя і позначив як безконечність.

І тільки після цього ми розуміємо – події відбуваються у ХХ столітті (хоч можуть відбуватися і в наші дні) і це була тільки лекція професора Царенка для студентів-юристів.

Здавалося б, яке значення мають для студентів юридичного факультету – наших сучасників – компроміси і страждання давньоримського філософа і поета Сенеки? Виявляється, мають. І велике. Бо імпровізований суд студентів над Сенекою – це, по суті, вияв і їхніх морально-етичних засад, це процес формування індивідуальності під впливом давнього історичного факту.

Суперечливість філософських і суспільно-політичних поглядів Сенеки – вихователя майбутнього імператора Нерона, впливового політика – викликає у студентів дискусію, яка не може закінчитися одностайним вирокком. Тому не випадково повість-притча «Суд над Сенекою» завершується тим, що обидві папки (одна – «за», друга – «проти» Сенеки) хтось з'єднав, і ніхто вже не годен розібратися в тому хаосі. Важливо, щоб ці документи хтось поклав на *«полички своєї душі та пам'яті»* [2, с. 108].

У повісті «Жовтий цвіт кульбаби» Ю. Мушкетик досліджує міру так званої «автономності» таланту, міру самозахисту таланту як гарантії його розвитку, змальовуючи своїх персонажів (Нестора Кукольника і Миколу Гоголя) через складний комплекс морально-етичних проблем, компромісів із власною совістю, владою, через оцінку їхніх діянь часом.

Мабуть, сьогодні мало хто зі звичайних людей може відповісти на запитання, хто такий Нестор Кукольник. І, принаймі, вкажуть, що письменник, якщо запитати, хто такий Микола Гоголь?

Проте фахівці знають, що Нестор Кукольник – відомий російський письменник, сучасник Олександра Пушкіна та Миколи Гоголя, багатогранна, обдарована особистість, талант якого визнавали і підтримували визначні культурні діячі, композитори, художники, критики. Він писав романи, якими зачитувалися «салонні» дами, здобув величезну славу і багатство, а помер у забутті в глухій провінції, бо мода на його твори скінчилася.

Композиційно твір складається із невеликого вступу (у якому автор розмірковує, чому ж його уже досить давно хвилює ця історія і якщо він взявся за перо, то це не означає, що він уже знайшов відповідь) та 6-ти розділів. Спочатку до твору письменник написав епіграф: «Всі ми потроху Кукольники», проте тодішня цензура не допустила його до друку.

Розпочинається повість із відтворення подій, які відбулися у Ніжині, де у місцевій гімназії навчалися М. Гоголь і Нестор Кукольник. Це були різні за характерами і уподобаннями люди, яких об'єднувала лише любов до театру. Разом вони вистояли під час допитів у справі професора Білоусова, який вперше відкрив гімназістам очі на крамольні з погляду влади речі. Саме через це Нестор Кукольник, перший учень Ніжинської гімназії вищих наук, не був нагороджений медаллю і отримав передостанній, тринадцятий за штатним розписом імперії, класний чин.

Гоголь і Кукольник ідуть шукати щастя у Петербург, назавжди покидають рідний край, проте доля розводить їх різними шляхами. Кукольник займає високу посаду у військовому міністерстві і забуде звідки він родом, товаришів по гімназії, рідне слово, приносить трону чимало «користі» і зазнає прижиттєвої слави, прославляючи у своїх творах тогочасний суспільний лад і царську родину. Він помирає (духовно) ще за життя.

У повісті Ю. Мушкетик замислюється над тим, що таке слава, в чому полягає суспільне призначення таланту й у якій взаємозалежності перебуває талант із владою. Проблеми складні, оскільки вони проєктуються і на творчу долю Миколи Гоголя як морально-етичну антитезу Нестору Кукольнику.

Отже, як бачимо, всі три повісті начебто не присвячені українській тематиці, оскільки зверталися у ті часи власне до вітчизняної історії було проблематично. Проте письменник звернувся до питань загальнолюдських і національних цінностей, порушив важливі проблеми людської моралі, духовного становлення особистості, утвердження віри у високі суспільні ідеали. Ми вважаємо, що методична підготовка майбутнього вчителя-словесника до роботи над змістом і образами-персонажами літературних творів історичної тематики в умовах школи повинна бути більш глибокою під час здобуття ним фахової освіти у вищому навчальному закладі. Під час вивчення курсів української літератури та методики її викладання на першому місці має стояти не тільки екстенсивне, кількісне накопичення літературних знань майбутніми педагогами, а й завдання, спрямовані на аналіз педагогіки предмета, на формування особистості, розвиток у майбутнього вчителя вміння працювати з художньою думкою, залучити до співтворчості не тільки з учнем, а й із письменником, розширення самостійних можливостей студента як у сфері збагачення літературних знань, так і в розвитку здібностей їх осмислювати, умінь правильно, критично орієнтуватися в масиві художнього матеріалу, визначати його соціально-етичну та морально-естетичну спрямованість. Це дасть змогу реально оцінювати твір і його образи-персонажі з погляду актуальних проблем сучасності та використовувати їх у процесі формування високої духовності, національної свідомості та самосвідомості нашої молоді.

Список використаної літератури

1. Жулинський М. Лист до Юрія Мушкетика як роздуми про його творчість із нагоди 80-річчя / Микола Жулинський // Київ. – 2009. – № 3–4. – С. 177–184. **2. Мушкетик Ю.** Твори : У 5-ти т. – Т.1 / [Передм. М. Жулинського] / Ю. Мушкетик. – К. : Дніпро, 1987. – 607 с. **3. Мушкетик Ю.** «Колись я був молодим і диким. Знов хотів би так, але не можу» (інтерв'ю) / Ю. Мушкетик // Дніпро. – 2010. – № 10–11. – С.88–93. **4. Сиротюк М. Й.** Український радянський історичний роман. Проблема історичної та художньої правди / М. Й. Сиротюк. – К : Вид-во АН УРСР, 1962. – 395 с. **5. Шевчук В.** Шляхи історичної прози Юрія Мушкетика / В. Шевчук // Українське слово : Хрестоматія української літературної критики ХХ ст. У 3 книгах. Кн. 3. – К. : Рось, 1994. – С. 142–147; С.147–169. **6. Шпиталь А.** Історична проза Юрія Мушкетика / А. Шпиталь // Київська старовина. – 1999. – № 3. – С. 46–54.

Гриневич В. Й., Грабко С. В. Особливості вивчення морально-етичних аспектів історичних повістей Ю. Мушкетика

Статтю присвячено дослідженню питання особливостей вивчення морально-етичних аспектів історичних повістей Ю. Мушкетика, зокрема «Смерть Сократа», «Суд над Сенекою», «Жовтий цвіт кульбаби». Акцентується увага на тому, що художня історіософія ввібрала в себе найкращі духовні, морально-етичні, естетичні, ідеологічні ідеали української й інших націй і є важливим засобом формування національної свідомості та загальнолюдських норм життєдіяльності підростаючого покоління.

У матеріалах статті досліджуються особливості висвітлення Ю. Мушкетиком питань призначення людини і як зрозуміти мету чи ціль людського життя, що людина залишить після себе і якою вона залишиться у пам'яті наступних поколінь? Головні персонажі повістей, за авторським задумом, ставлять читача перед вирішенням низки ідейних і моральних проблем. І Сократ, і Сенека, і Гоголь, і Кукольник поставлені письменником перед проблемою вибору в собі із власною совістю, оскільки від цього часто залежить розвиток історії, культури зокрема, і суспільства в цілому.

Ключові слова: особливості вивчення, методична підготовка, морально-етичний, повість, історична епоха, людина, персонаж твору, загальнолюдські і національні цінності, час, наступні покоління.

Гриневич В. И., Грабко С. В. Особенности изучения морально-этических аспектов исторических повестей Ю. Мушкетика

Статья посвящена исследованию вопроса особенностей изучения морально-этических аспектов исторических повестей Ю.Мушкетика, в частности «Смерть Сократа», «Суд над Сенекой», «Желтый цвет одуванчика». Акцентируется внимание на том, что художественная историография впитала в себя наилучшие духовные, морально-

этические, эстетические, идеологические идеалы украинской и других наций и является важным средством формирования национального сознания и общечеловеческих норм жизнедеятельности подрастающего поколения.

В материалах статьи исследуются особенности освещения Ю. Мушкетиком вопросов призвания человека и как понять цель человеческой жизни, что человек оставит после себя и каким он останется в памяти следующих поколений. Главные персонажи повестей, за авторским замыслом, ставят читателя перед решением ряда идейных и моральных проблем. И Сократ, и Сенека, и Гоголь, и Кукольник поставлены писателем перед проблемой выбора в себе с собственной совестью, поскольку от этого часто зависит развитие истории, культуры в частности, и общества в целом

Ключевые слова: особенности изучения, методическая подготовка, морально-этический, повесть, историческая эпоха, человек, персонаж произведения, общечеловеческие и национальные ценности, время, будущие поколения.

Hrynevych V., Grabko S. The peculiarities of studying of the moral and ethical aspects of Y. Mushketyk's historical novels

The article is sanctified to research of question of features of study of mental and ethical aspects of historical stories of Yu. Mushketyk's historical novels, including "The Death of Socrates", "The Trial of Seneca", "The Yellow Colour of Dandelion Flower". The attention is paid to the fact that literary historiosophy absorbed the best spiritual, moral, aesthetic, ideological ideals of Ukrainian and other nations and is an important means of forming national consciousness and human standards of young generation's life. It is indisputably that the referring to the past events promotes understanding history as a dialectical process, understanding the role of a human in certain social circumstances, the formation of historical thinking, which enables understanding the individual's role in the society by him / herself and ways of self-fulfilment and self-expressing.

The materials of the article deal with the features of revealing the function of a man and understanding the main aim of human life by Yu. Mushketyk, what purpose will be remained in the memory of future generations? After all, these works are original not only in form but also with excited moral and ethical problems in them, especially the problems of moral compromise with the own conscience. The main characters of the novels according to the author's intention are put before the choice in themselves by the writer, and therefore according to the own conscience, encourage the choice of reader's truth, for whom the moral choice of famous people is important because the development of history and culture in particular and society as a whole depends on it very often.

Key words: features of study, methodical preparation, moral and ethical, a novel, a historical epoch, a man, a character, human and national values, time, next generations.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.
Прийнято до друку 25.05.2017 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Сташевська І. О.

УДК 372.8

І. В. Касьяненко

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ІЗ КРАЄЗНАВСТВА І ТРАДИЦІЙ РІДНОГО КРАЮ

Зміна підходів до викладання гуманітарних дисциплін вимагає переглянути наше ставлення до розвитку практичних умінь учнів. Адже дуже багато вчителів ще не надають належного значення виробленню навичок «творчого опрацювання інформації». Дотримання балансу між сумою знань, що засвоїв учень, і сформованими вміннями й навичками стає значною проблемою для вчителів на сучасному етапі реформування гуманітарної шкільної освіти.

Якщо філологічні знання передбачають розуміння і збереження в пам'яті основних термінів, періодів, подій, а значить, висновків і закономірностей, що походять із вивченого, то стає зрозумілим, що учень свідомо запам'ятовує тільки те, що проходить через його пізнавальну діяльність, до чого він доклав зусиль. Учень ніколи не оволодіє знаннями по-справжньому, якщо вони надаються йому у «готовому вигляді».

Досягнення цих цілей у першу чергу залежить від особистості вчителя. Саме він є і сценаристом, і режисером. Саме від його педагогічної майстерності під час уроку, від правильно розставлених акцентів і наданих ролей кожному учаснику навчального процесу залежить результативність уроку.

Тільки творчий учитель зможе виховати творчу особистість, бо урок – це завжди творчість і пошук. І педагоги повинні прагнути, щоб сучасний урок української мови був для дітей цікавим, радісним, щоб розкривав творчий потенціал особистості. Адже в наш час інтерес до розвитку творчості зростає. І це не випадково: змінюється світ, змінився статус нашої держави.

Мета статті – розглянути основні шляхи розвитку творчих здібностей учнів на уроках мови і літератури через використання матеріалів краєзнавчого характеру.

Проблему формування творчих здібностей учнів досліджували вітчизняні вчені, такі, як: М. Сказкін, Я. Пономарьов, В. Моляко,